

ՅՈՐԵԼԵԱՆ**ԼՈՅՍԻ ԵՒ ՈՒՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐԸ****(Առնօ Բաբաջանեանի ծննդեան 100-ամեակի առթիւ)**

«Երբեք չի յաջողում լինել այնպէս երջանիկ, ինչպէս այն
 ժամերին, երբ աշխարհներ ոչ մի ազատ թուէ չի թողնում»:

ԺԱՆ ԱՆՐԻ ՖԱԲՐ

«Ես ազատ ժամեր չունեմ եւ չեմ էլ ունեցել: Ամբողջ կեանքում նման եմ եղել պաշարուած ամրոցի: Այո՛, ես պաշարուած եմ հնչիւններով: Քուն թէ արթուն զօղանքների մէջ եմ: Մի՛ զարմացէք, եթէ ասեմ, որ իմ տեսած երազներն էլ հնչիւնների հետ են կապւած: Այդ հնչիւններից ես ընտրում եմ սրտահաճները եւ երգեր յօրինում: Ինձ համար ազատ ժամ ունենալ՝ նշանակում է կտրուել հնչիւններից, որ նոյնն է՝ թէ հրաժեշտ տալ կեանքին»¹:

1983 թ.-ի Նոյեմբերի 11-ին, Առնօ Բաբաջանեանը ազատագրուելով հնչիւնների պաշարումից՝ ունեցաւ այդ ազատ ժամը. կտրուեց հնչիւններից, ասել է թէ, հրաժեշտ տուեց կեանքին՝ թողնելով հսկայական հոգեւոր ժառանգութիւն, որը յաւակնում է ընդմիջտ ապրել սերունդների հետ՝ բաշխելով նրանց խինդ ու երջանկութիւն, սնելով նրանց հոգեւոր աշխարհը լոյսով ու ջերմութեամբ: Նրա ստեղծած ամէն մի հնչիւն յաւերժական արժէք է դարձել նախ եւ առաջ այն պատճառով, որ, իր իսկ խոստովանութեամբ, ծնուել է յոյգերից եւ կոշտած է եղել արթնացնել ունկնդրի զգացմունքները, ինչպէս ինքն էր ասում. «ցնցել նրա հոգին, ձգտումը՝ լոյսին, գեղեցիկին, բարութեանը»:

Ռուս անուանի բանաստեղծ Սերգէյ Դեմէնտևի բնորոշմամբ. «Նա մարդ էր, ով սիրահարուած էր կեանքին: Նրա մէջ այնքան յումոր կար, մարդկութիւն, որ անգամ երաժշտութիւնն էր ծնւում այդ բարութիւնից: Նա ունէր գեղեցիկի բնատուր զգացում: Բաբաջանեանը մնաց լոյսի եւ ուրախութեան կոմպոզիտոր»²:

Մեծանուն պոետն այս գնահատականում շեշտում էր կարեւոր մի հանգամանք, որը բնորոշ է նաեւ Ա. Բաբաջանեանի մասին հնչեցրած նրա ժամանակակիցներից եւ գործընկերներից շատերի կարծիքներին, որոնք չէին ընկալում Բաբաջանեանի արւեստը, որպէս առանձին երեւոյթ, որպէս ինքնատիքեան կոմպոզիտորական տաղանդի դրսեւորում, այլ բոլորը միահամուռ կերպով կապում էին նրա երաժշտութիւնը իր մարդկային տեսակի եւ կերպի հետ՝ բխեցնելով մէկը միւսից եւ պայմանաւորելով նրա ստեղծագործական աշխարհը հեղինակի հոգեկերտուածքով: Իրականում հէնց դրանում էլ կայանում էր Բաբաջանեանի ֆենոմենը: Մարդու, ով իր պայծառ կերպով երջանկութիւն եւ խինդ էր պարգեւում հարազատներին, ընկերներին, շրջապատին, եւ կոմպոզիտորի, ով կարողացաւ իր շռայլ հոգին վերածելով աննման մեղեդու՝ հասու դարձնել այն միլիոնների եւ ընդմիջտ նուաճել նրանց սրտերը, վայելել աներեւակայելի ժողովրդականութիւն, որը պատահական բան չէր: Նա չէր խաղում, պարզապէս այդպիսին էր՝ անմիջական, մարդասէր, իր շուրջը անմիջապէս տօն էր ստեղծում, ամէն ինչ ուրախութեամբ լցնում:

¹ Խաչատրեան Հ., Հայոց հնօրեայ գուարճախօսները, Երեւան, «Ամարաս», 2003, էջ 50:

² Գրիգորեան Ռ., Սիրահարուած կեանքին, Տե՛ս <https://www.shantnews.am/news/view/582018.html> (01.02.2021):

Առնօ Բաբաջանեանը ծնունել է 1921 թ. Յունուարի 21-ին ուսուցիչ, մաթեմատիկոս Յարութին Բաբաջանեանի ընտանիքում: Արու զաւակի ծնունդը թէեւ անսահման ուրախութիւն եւ երջանկութիւն էր պարգեւել Բաբաջանեանների ընտանիքին, սակայն ոգեւորութեան հետ մէկտեղ հայրը մտահոգւում էր երկու աննշան պատճառով, որոնցից մէկը՝ մանուկը կարծես դիտաւորութեամբ ծնունել էր այն օրը, երբ մահացել էր ժողովուրդների առաջնորդ՝ Լենինը³, իսկ միւսը՝ նորածնի անհամաշափ մեծ քիթն էր, հանգամանք, որը կարող էր ողջ կեանքում յարուցել շրջապատի ծիծաղն ու վնաս հասցնել տղայի անձնական կեանքին:

Առաջին խնդիրը ծնողները չեզոքացրին անմիջապէս՝ ծննդեան վկայականում Յունուարի 21-ը փոխելով 22-ի, իսկ ահա քթի անհամաշափ մեծութեան հետ հարկ եղաւ պարզապէս համակերպուել: Մանկանը կոչեցին Առնօ, որով էլ նա ուղեգիր ստացաւ դէպի մեծ կեանք⁴:

Առնօյի նախնիների մէջ, ինչպէս եւ ընտանիքում մասնագիտութեամբ երաժիշտներ չեն եղել, սակայն հայրը, ոչ միայն երաժշտութեան մեծ սիրահար էր, այլեւ գերազանց ֆլէյտա, շուր եւ ֆիսհարմոն էր նուագում: Գուցէ հօրից էլ փոխանցուել էին նրա երաժշտական փայլուն ընդունակութիւնները, որովհետեւ դեռ չորս տարին չբոլորած՝ փոքրիկն արդէն փորձում էր նուագել ֆիսհարմոնի վրայ: Ինչպէս պարզուելու էր յետագայում, դա ոչ թէ խաղալու մանկական ձգտում էր, այլ երաժշտութեանը ինքնամոռաց սիրահարուելու արտայայտութիւն:

Ճակատագրի բերմամբ մանկապարտէզի աւարտական խմբում այլ երեխաների շարքում Առնօյի լսողութիւնը ստուգել էր մանկապարտէզ այցելած Արամ Խաչատրեանն ու խորհուրդ տուել լրջօրէն նուիրուել երաժշտութեանը:

Ծնողները, հետեւելով մեծ կոմպոզիտորի յորդորներին, 1928 թ.-ին 8-ամեայ Առնօյին ընդգրկեցին Երեւանի կոնսերվատորիային կից գործող տաղանդաւոր մանուկների երաժշտական խմբակ: Յայտնուելով երաժշտական միջավայրում՝ փորձառու ուսուցիչների ուշադրութեան եւ հսկողութեան ներքոյ, փոքրիկը ուսման մէջ դրսեւորեց աներեւակայելի ընդունակութիւններ: Ընդ որում, բացի դաշնամուրի դասերը փայլուն իւրացնելուց, նա սկսեց նաեւ երաժշտութիւն գրելու փորձեր անել:

Առաջին գործը իննամեայ Առնօյի՝ հարազատ մանկապարտէզին նուիրուած «Պիոներական քայլերգն» էր, որը 1932 թ.-ին 1000 օրինակ տպաքանակով հրատարակեց Հայպետհրատը՝ Ե. Չարենցի նախաձեռնութեամբ: «Մի անգամ, յետագայում յիշում է Հայպետհրատի երաժշտական բաժնի ղեկավար Մ. Մազմանեանը, Չարենցը մեզ յայտնեց իր հիացմունքը նախորդ օրը մի շնորհալի երեխայի ունեցած ելոյթի մասին. Առնօյի հեղինակած «Պիոներական քայլերգը» նրան շատ էր դուր եկել: Տեսնելով երեխայի ինքնատիպ տաղանդը, Չարենցը որոշում է խրախուսել նրան եւ լոյս ընծայել քայլերգը»⁵: Բնագրի վրայ Չարենցը մականգրում է *opus 1*:

1933 թուականին երիտասարդ երաժիշտների հանրապետական մրցոյթում Առնօն ստացաւ իր առաջին մրցանակը՝ գերազանց կատարելով Բեթհովենի 4-դ սոնատը եւ Մենդելսոնի «Ռոնտօ Կապրիչիոզա»-ն: Ոգեւորուած առաջին յաջողութիւններից, 1936 թ.-ին 16-ամեայ Առնօն սկսեց մասնաւոր դասեր վերցնել Սերգէյ Բարխուդարեա-

³ Յարութին Բաբաջանեանը դրանում ոչ մի յանգամ ու դժբախտութիւն չէր տեսնում, սակայն այն տարիներին տիրող կոմունիզմի մոլուցքը մթագնել էր բոլորի ուղեղները: Ուստի մանուկը կարող էր խնդիրներ ունենալ կեանքում միայն այն բանի համար, որ յանդգնել էր երջանկացնել ծնողներին՝ Իլիչի մահուան շարաքաստիկ օրը լոյս աշխարհ գալով:

⁴ Յարութինեան Ա., Առնօ Բաբաջանեան... Տե՛ս <https://www.vnews.am/culture/arno-babadjanyan/> (01.02.2021)

⁵ Թաշեան Ս., Առնօ Բաբաջանեան, Երեւան, 1961, էջ 12-13:

նի եւ Վարդգէս Տալեանի մօտ, որը անուանի ժողովրդական երգիչ գուսան Շերամի որդին էր:

Երկու տարի անց՝ 1938 թ.-ին, Առնօն մեկնեց Մոսկուա՝ նպատակ ունենալով ընդունուել Գնեսենների հանրայայտ դպրոցը: Ուսումնարանի քննական յանձնաժողովը, ապշած Առնօյի կատարողական վարպետութեամբ, անմիջապէս ընդունեց նրան աւարտական դասարան:

Առնօն հանճարեղ դաշնակահար էր: Դաշնամուրն իր ձեռքերի տակ խօսում էր, երգում, ապշեցնում գոյների արտայայտութեամբ, սակայն Բաբաջանեանը այնուհանդերձ աշխարհին յայտնի էր դառնալու որպէս կոմպոզիտոր եւ այդ բնագաւառում էր նուաճելու իր մեծ փառքը:

1947 թ.-ին դրսեկութեան կարգով աւարտում է Երեւանի պետական կոնսերվատորիայի ստեղծագործական ֆակուլտետը՝ Վարդգէս Տալեանի դասարանը, իսկ 1948 թ.-ին Մոսկուայի կոնսերվատորիայի՝ անուանի երաժիշտ Կոնստանտին Իգումնովի դաշնամուրային դասարանը: «Դիպլոմային ծրագիրը հնչեց 1948 թ. Յուլիսին Մոսկուայի կոնսերվատորիայի փոքր դահլիճում, որը լէփ-լեցուն էր ունկնդիրներով, քանզի Բաբաջանեանը շատ հանրայայտ էր կոնսերվատորիայի ուսանողների եւ դասախօսների շրջանում: Տանէւի պրելիւդի եւ ֆուգայի կատարումը գերազանցեց բոլոր սպասելիքները: Ռախմանինովի պրելիւդները հնչեցին այնպէս, որ ծերունազարդ երաժիշտներից շատերը խոստովանեցին՝ «Փակում ես աչքերդ, եւ թւում է, թէ նուագում է ինքը՝ Սերգէյ Վասիլեւիչը», իսկ համերգի աւարտին հնչած Ռախմանինովի կոնցերտը դարձաւ իսկական կոլմինացիա: Թէ ինչ էր կատարում դրանից յետոյ արտիստական սենեակում՝ դժուար է պատկերացնել. շատերի աչքերին արցունքներ, հիացական բացականչութիւններ, ջերմ գրկախառնութիւններ...»⁶: Ուսումնառութեան երկար տարիների ընթացքում Ա. Բաբաջանեանը կուտակել էր ահռելի պաշար, վաստակել վիրտուոզութիւն, որոնց շնորհիւ էլ շատ արագ զբաղեցրեց նոր սերնդի հայ երաժիշտների առաջին շարքերը:

1950 թ.-ին Ա. Բաբաջանեանը վերադառնում է հայրենիք եւ դասաւանդում Երեւանի կոնսերվատորիայում: Այդ ժամանակամիջոցում զերծ չմնալով ազդեցութիւններից (Ս. Ռախմանինով, Ա. Խաչատրեան), նա հասունութիւնը դիմաւորում է վառ գեղարվեստական անհատականութեան յաղթական հաստատումով եւ այնուհետեւ, թէեւ ոչ յաճախակի, բայց հայ ու խորհրդային երաժշտութեան մէջ կարեւոր ուղենիշներ հանդիսացող գործեր հեղինակելով: Իսկ նրա անհատական ոճը լիարժէք դրսեւորում է «Հերոսական բալլադում» եւ «Դաշնամուրային տրիոյում»: Շուտով ստեղծում է Զութակի եւ դաշնամուրի սոնատը, Թաւջութակի կոնցերտը եւ Լարային № 3 կվարտետը՝ նուիրուած Դմիտրի Շոստակովիչի յիշատակին⁷:

1956 թ.-ին Առնօ Բաբաջանեանը տեղափոխւում է Մոսկուա՝ ապրելու եւ աշխատելու, քանի որ սովետմիութեան մայրաքաղաքը գերազանց հնարաւորութիւններ էր ընձեռում կոմպոզիտորների համար եւ ծառայեցնում նրանց տաղանդը ուսական մրշակոյթին: Արդէն Մոսկուայում Բաբաջանեանը աննախադէպ արգասաբեր համագործակցութիւն է ունենում անուանի ուս պոետ Ռոբերտ Ռոժդեստվենսկու եւ երգիչ, բարիտոն ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստ Մուսլիմ Մագոմաեւի հետ՝ «Շնորհակալ եմ քեզ», «Գեղեցկութեան թագուհին», «Կապոյտ Տայգա», «Ժպտայ», «Եղիր ինձ հետ», «Անսպասելի ժամին», «Հանդիպում», «Յուշ», «Կանչիր ինձ», «Յանկութիւն պահիր»,

⁶ Յարութիւնեան Ա., Առնօ (Երաժշտական Հայաստան, 2006, № 4 (23), էջ 12):

⁷ Տէս Ասատրեան Ա. Գ., Առնօ Բաբաջանեան (Մննդեան 90-ամեակի առթիւ), Լրաբեր հասարակական գիտութիւններ, 2011, № 3, էջ 311:

«Հարսանիք», «Իմ տիեզերքը», «Քանի դեռ յիշում եմ, ես ապրում եմ»⁸ եւ այլն: «Ես գտայ Բաբաջանեանին, Բաբաջանեանը գտաւ ինձ, մենք երկուսով գտանք Ռոժդեստովենսկուն: Այդպէս էլ քայլեցինք մինչեւ վերջ», - յետագայում խօսատուանել է Մուսլիմ Մագոմաեւը⁹:

Բացառիկ յաջողութիւն ունեցան նաեւ Բաբաջանեանի այն երգերը, որոնք նա հեղինակել էր Եւգենի Եւտուշէնկոյի («Մի շտապիր», «Սատանայի անիւ», «Քո հետքերը»), Ա. Վոզնէսենսկու («Սիրոյ տարին», «Մոսկուայ գետ», «Վերադարձու ինձ երաժշտութիւնը», «Փարիզեան ձիւն») եւ Լ. Դերբենյովի («Երկրագնդի լաւագոյն քաղաքը», «Ասնպասելի ժամ», «Դու երազիր ինձ») հետ համատեղ: Կարճ ժամանակահատուածում Առնօ Բաբաջանեանը հեղեղում է Մոսկուան իր անզուգական երգերի տարափով: Դա աներեւակայելի մի բան էր, երկնում էր մէկը միւսին չգերազանցող ստեղծագործութիւններ, ընդունում նորերը գրելու պատուէրներ: Երգի ժանրը դեռ վաղուց էր հետաքրքրել Առնօյին, սակայն շատերի համար անհասկանալի էր այն իրողութիւնը, թէ ինչպէ՞ս կարող էր խոստումնալից կոմպոզիտորը շեղել իր ուշադրութիւնը դասական երաժշտութիւնից եւ աւելի շատ սեւեռուել ջազի եւ էստրադայի վրայ:

Ֆենոմեն էր նաեւ Բաբաջանեանի կինոերաժշտութիւնը: 1958 թ.-ին խորհրդային էկրան բարձրացաւ «Առաջին սիրոյ երգը» հայկական կինոնկարը, որը հաշուած օրերի ընթացքում գրաւեց հանրութեան ուշադրութիւնը: Բոլոր առումներով ֆիլմն ինքնին յաջողուած էր, եւ դրա գաղտնիքն այնտեղ հնչող երգերն էին՝ «Երգ առաջին սիրոյ», «Սիրոյ երգ» եւ «Իմ Երեւան»: Ֆիլմից յայտնի «Սերենադը» (Երեւանի սիրուն աղջիկ) վաղուց մեզանում դարձել է «ժողովրդական», եւ քչերին է յայտնի, որ այդ երգի հեղինակը եւս Առնօ Բաբաջանեանն է:

Սակաւաթիւ ֆիլմերից մէկն էլ, որում աշխատեց Ա. Բաբաջանեանը «Հարսնացուն հիւսիսից» ֆիլմն է: Առնօն համաձայնել էր այդ ֆիլմի համար գրել երաժշտութիւն սոսկ այն պատճառով, որ գլխաւոր հերոսի կերպարի համար ընտրել էին նրա որդուն՝ Արա Բաբաջանեանին, եւ կէսկատակ-կէսլորջ պայման էին դրել կոմպոզիտորի առաջ, թէ Արան կը զրկուի դերից, եթէ հայրը հրաժարուի օգնել երաժշտութեան հարցում: Արդիւնքում լոյս աշխարհ եկաւ անզուգական մի կատակերգութիւն, որն իր յաջողութեան մեծ բաժինը վաստակել էր՝ շնորհիւ ֆիլմի հիմքում ընկած բաբաջանեանական մեղեդիների¹⁰:

Առնօյի մատները դաշմնամուրի ստեղծների հետ բարեկամութիւն անելուց բացի, լաւ զգացել են նաեւ վրձնի հարուածները: Քչերը գիտեն, որ Բաբաջանեանը նաեւ կը տաւներ է ստեղծել: 1960-ականներին անուանի նկարիչներ Հ. Իգիթեանն ու Մինասը այցելել են Առնօյին, ուսումնասիրել նրա հաւաքածոն, որից յետոյ Առնօն նրանց ցոյց է տուել իր սեփական կտաւները ու կարծիք հարցրել՝ առանց զգուշացնելու, թէ ով է դրանց հեղինակը: Իգիթեանը իր չափանիշներով առաջնորդուելով՝ քննադատել է, յետոյ նկատել է, որ Առնօյի տրամադրութիւնն ընկել է: Զրոյցի ընթացքում, երբ նորից սկսել են կերպարուեստի թեման շօշափել, այս անգամ Մինասից է կարծիք հարցրել: Ի տարբերութիւն Իգիթեանի՝ Մինասը դրական կողմեր էր գտել, նրան դուր էին եկել դինամիկան, գոյնը, էքսպրեսիան, որից յետոյ Առնօն հանգիստ խոստովանել է, որ դրանք իր աշխատանքներն են, եւ աւելացրել. «Երաժշտութիւնը չլիներ, նկարիչ կը դառնայի»:

1950-ական թուականների վերջից Բաբաջանեանը թէեւ հիմնականում բնակւում

⁸ Սոյն երգերը գրուած են ռուսերէնով: Տե՛ստում բերուած երգերի վերնագրերը տրուած են թարգմանաբար:

⁹ Տե՛ս նոյն տեղում, էջ 312:

¹⁰ **Յարութիւնեան Ա.**, Առնօ Բաբաջանեան... Տե՛ս <https://www.vnews.am/culture/arno-babadjanyan/> (03.02.2021)

էր Մոսկուայում՝ ամէն տարի մի քանի ամիս անցկացնում էր Երեւանում, իսկ 1963 թուականից՝ Դիլիջանի կոմպոզիտորների ստեղծագործական տանը։ Սիրում էր կըրկնել, որ ապրում է Երեւանում, բայց բնակւում՝ Մոսկուայում։ Նա իր մոսկովեան բոլոր ընկերներին եւ գործընկերներին հրաւիրում էր հիանալու արեւի եւ քարերի երկրով։ Նման իւրաքանչիւր այցելութիւնը նա կարող էր վիթխարի տօնի վերածել՝ էքսկուրսիաներով եւ հիւրասիրութեամբ։ Առանց կատակների նա չէր պատկերացնում իր գոյութիւնը։ Նրա կատակների մասին լեզենդներ են հիւսել, ըստ որում՝ նա դա անում էր բացարձակապէս առանց չարութեան նշույլի։ Ասում են՝ հայհոյում էր, յատկապէս, երբ պարտւում էր նարդի խաղալիս։

Ա. Բաբաջանեանը անշափ նրբանկատ էր նաեւ ազգային պատկանելիութեանը վերաբերող հարցերում։ Նա հետեւում էր հայկական բոլոր ականդոյթներին եւ որդուց պահանջում էր իր մտքերը միայն մայրենի լեզուով շարադրել։ Զլսելու դէպքում՝ ապտակում էր, քանի որ դաստիարակութեան հարցում խիստ էր։ Մոսկուայում ապրելու տարիներին էլ, երբ չորս տարեկան Արային հարցրել են՝ ի՞նչ ազգութեան է պատկանում, երեխան պատասխանել է, որ հրեայ է, քանի որ ոչ մի ազգութեան մասին պատկերացում չունէր, իսկ մոսկովեան շէնքի բնակիչները հիմնականում հրեաներ էին։ Դրանից յետոյ նա ստացաւ հօր հերթական ապտակը եւ միայն յետոյ պարզաբանումը, որ ինքը հայ է։

1960-ականներին Բաբաջանեանի առողջութիւնը սկսեց նահանջելու նշաններ ցոյց տալ, հիւանդութիւնը գլուխ էր բարձրացրել դեռ 32 տարեկանում։ Բժիշկները սպիտակարիւնութիւն էին ախտորոշել, սակայն ազգականները սկզբում վախենում էին խոստովանել նրան եւ թաքցնում էին։ Իսկ երբ Բաբաջանեանը իմացել էր ճշմարտութիւնը անսահման վրդովել էր, որովհետեւ նա ոչ թէ պարզապէս ապրում էր իր կեանքը, այլ քամում էր կեանքի իւրաքանչիւր պահից ու ականթարթից այն ամէնը, ինչ հնարաւոր էր։ Քամում էր խորը հոգեբանութեամբ՝ ճիշդ այնպէս, ինչպէս վերապրում էր իր նուագի ամէն մի նոտան ու հնչիւնը։ Հիւանդութիւնը բացարձակապէս չէր ընկճել կենսուրախ ու հոգու անսահման ուժ ունեցող մարդուն, բայց եւ այնպէս ներքուստ լիարժէք չէր կարողանում ուրախանալ կոմպոզիտորը, որովհետեւ սաստկացող հիւանդութիւնը մաշում էր նրան։ Բայց վարպետը չէր պատրաստւում յանձնուել՝ երեսուն տարի պայքարեց հիւանդութեան դէմ եւ յաղթեց։ Յաղթեց ապրելու անսահման ցանկութեամբ ու իր մեծ, սիրով լեցուն հոգով, բայց կարողացաւ անել միայն այդքանը եւ երկրային կեանքին հրաժեշտ տուեց 1983 թ.-ի նոյեմբերի 11-ին։

Ո՞վ կը պատկերացնէր, որ ապրելուն այդքան ծարաւ մարդը կարող է մի օր մահւանը թոյլ տալ ընդհատել իր կեանքի անզուգական մեղեդին։

ՆԵՐՍԵՏ ԱՐԵՂԱՅ ԱԼՈՅԵԱՆ